

Zitierhinweis

Severa, Michal: Rezension über: Ladislav Nekvapil, Východočeští nekatolíci v době baroka a osvícenectví. Chrudimský kraj v letech 1621-1781, Pardubice: Univerzita Pardubice, 2015, in: Český časopis historický, 2016, 3, S. 774-777, DOI: 10.15463/rec.334779172

český časopis historický

copyright

Dieser Beitrag kann vom Nutzer zu eigenen nicht-kommerziellen Zwecken heruntergeladen und/oder ausgedruckt werden. Darüber hinausgehende Nutzungen sind ohne weitere Genehmigung der Rechteinhaber nur im Rahmen der gesetzlichen Schrankenbestimmungen (§§ 44a-63a UrhG) zulässig.



knihovně), benediktinů v Rajhradě, cisterciáků ve Vyšším Brodě a v Oseku atd. v jakékoliv formě (leccos už je totiž k dispozici, viz soupisy Pumpřlovy atd., i když často v málo přístupných edicích). A ovšem nemalou roli tu budou hrát i všeliké další prameny, zejména různé knižní seznamy, ať už v testamentech či v jiné formě, a to zejména také v městském prostředí. To je už ale jiná otázka.

Nicméně třeba závěrem přes všechny podané připomínky říci, že v každém případě si autoři (-rky) postavili (-y) pomník, který je trvalého rázu. Je ale třeba znovu zdůraznit, že neměly být potlačeny konkrétní autorské podíly. Skromnost autory šlechtí, třeba ale říci, že každému patří, co jeho jest. Je ostatně rozdíl, podílel-li se někdo dvaceti popisy či několika sty, což také mělo být sděleno. Šírku a spolehlivost jednotlivých popisů ocení jistě každý uživatel. Je v nich uloženo mnoho odříkávého vědění a informací, které mohou sloužit nejen knihovědcům, literárním historikům a filologům. Popisované knihy ale svými často dosti osobními poznámkami pomáhají relevantními informacemi k dokreslení řady obecnějších skutečností. To budiž také otevřeně řečeno.

Ivan Hlaváček

Ladislav NEKVAPIL

Východočeští nekatolíci v době baroka a osvícenství.

Chrudimský kraj v letech 1621–1781

Pardubice, Univerzita Pardubice 2015, 228 s., ISBN 978-80-7395-936-4.

Již přes dvacet let trvá v české historiografii zájem o církevní dějiny nekatolíků od doby toleranční až do dlouhého 19. století.¹ Můžeme ho označit za „druhou vlnu“, neboť pozornost historiků k tomuto tématu poprvé kulminovala již koncem 19. a především na počátku 20. století, kdy vyšly zásadní práce a především několik podstatných edic.² Ty se staly častým zdrojem pro sepsání prací oné druhé vlny a záleží na tom, do jaké míry byli autoři schopni reflektovat další (nevydané) prameny a prohloubit tak stav bádání v této oblasti.

Ladislav Nekvapil zúročil monografií o východočeských nekatolících své několikaleté bádání. Po úvodu, který vymezuje cíle práce, následuje kapitola (až příliš široce) věnovaná literatuře. V kapitole „Prameny a metody“ je zvláštní místo věnováno významu Soupisu obyvatel podle víry z roku 1651, který je dále v textu blíže analyzován.

1 Zde jmenujme např. Eva Melmuková, Zdeněk R. Nešpor, Ondřej Macek, Edita Štěříková, Sixtus Bolom-Kotari.

2 Karel Václav ADÁMEK (ed.), *Listiny k dějinám lidového hnutí náboženského na českém východě v 18. a 19. věku. Díl 1. Z let 1750–1782*, Praha 1911; TÝŽ (ed.), *Listiny k dějinám lidového hnutí náboženského na českém východě v 18. a 19. věku. Díl 2. Z let 1782 až 1870*, Praha 1922; Antonín REZEK – Vítězslav ŠIMÁK (edd.), *Listář k dějinám náboženských blouznivců českých v století XVIII. a XIX., část I., do roku 1810*, Praha 1927; Antonín REZEK – Vítězslav ŠIMÁK (edd.), *Listář k dějinám náboženských blouznivců českých v století XVIII. a XIX., část II., od roku 1811–1907*, Praha 1934; Václav SCHULZ (ed.), *Listář náboženského hnutí poddaného lidu na panství litomyšlském v století XVIII.*, Praha 1915.





V souvislosti s hodnocením věrohodnosti a vypovídací hodnoty tohoto soupisu autor uvádí, že na největších panstvích Chrudimského kraje byl jen minimální počet evidovaných nekatolíků. Odůvodňuje to „přikrášlováním“ dat správou těchto dominií. S tímto tvrzením nelze zcela souhlasit. Pokud bychom stav nekatolíků sledovali u jednoho z největších panství Chrudimského kraje, tedy litomyšlské (zámecké) domény, zjistíme, že se tu nacházelo asi deset procent nekatolického obyvatelstva. Počty nekatolíků je však třeba zkoumat v jednotlivých lokalitách, nikoliv generalizovat dle průměrného počtu v celých doménách. V některých vsích nežil žádný nekatolík, ale naopak v některých šlo o více než padesát, nebo dokonce šedesát procent počtu obyvatel (Široký Důl, Morašice, Lažany, Říkovice, Javorník a Třezek).

Poté autor věnuje pozornost zpovědním výkazům pražské arcidiecéze, pramenům „primárním“, za které považuje výsledkové protokoly, biografie náboženských emigrantů, úřední korespondenci a matriky. Prameny „sekundární“ jsou využity pro doplnění některých údajů (katastry, pozemkové knihy, poddanské soupisy). Autor pracuje převážně s prameny statistické a demografické povahy, protože, jak uvádí, pro sledování tohoto období nacházíme velmi málo pramenů. Otázkou zůstává, zda autor neměl práci rozšířit na další území východních Čech, resp. se orientovat na někdejší východočeské kraje, nejen kraj Chrudimský. Zde by bylo možné například na základě pramenů ve fondu Velkostatek Opočno (uložen ve Státním oblastním archivu v Zámruku) sledovat náboženskou emigraci v první polovině 18. století a porovnat, případně doplnit údaje, které autor excerpuje z děl Edity Štěřkové.³ Kapitoly „Problémy náboženského života (tajných) nekatolíků“ a „Náboženská emigrace v 18. století“ jsou vystavěny především na zjištěních Štěřkové. Je tedy nutné uvádět již publikované výsledky? Pokud ano, tak je potřeba je zasadit do širšího kontextu. Štěřková vycházela z pramenů uložených v zahraničí, zde měl Nekvapil jedinečnou příležitost využít prameny uložené v českých archivech a obohatit tak její zjištění. Autor se zabývá myšlenkou, že pro odchod do exilu (ve smyslu náboženské emigrace) hrály roli i další faktory, a to sociální nebo ekonomické. Na některých příkladech toto tvrzení mohl doložit – například zjistit, jaký majetek měli emigranti před odchodem ve východních Čechách a zda si skutečně mohli za hranicemi polepšit. Mohl také revidovat data, uvedená v biografiích exulantů – především pak údaje na základě matrik, resp. o rodinných příslušnících. Místo toho autor komparoval některé výpovědi emigrantů z východních Čech s emigranty z jiných částí země.

Vývoj církevní správy v Chrudimském kraji ve sledovaném období je zpracován opět na základě literatury, avšak komparace se vzdálenými regiony jako je Štýrsko tu působí rozpačitě. V kapitole „Nekatolíci na Chrudimsku v polovině 17. století“ autor vycházel především ze statistického zpracování již zmíněného Soupisu obyvatel podle víry z roku 1651. Je si ovšem vědom úskalí, která je třeba reflektovat při použití tohoto pramene. Autor uvádí oblasti s nejnižším výskytem nekatolického obyvatelstva (panství Pardubice, Litomyšl, Lanškroun atd.), vzápětí však na několika místech uvádí, že zvýšený výskyt

3 Srovnej: Edita ŠTĚŘÍKOVÁ, *Běh života českých emigrantů v Berlíně v 18. století*, Praha 1999; TÁŽ, *Exulantská útočiště v Lužici a Sasku*, Praha 2004; TÁŽ, *Pozvání do Slezska. Vznik prvních českých emigrantských kolonií v 18. století v pruském Slezsku*, Praha 2001.





nekatolíků v polovině 17. století koresponduje s oblastmi, kde po vydání Tolerančního patentu vznikaly toleranční sbory. V případě panství Rychmburk to lze jistě tvrdit, ale u jiných panství? Nekvapil uvádí nízký výskyt nekatolíků u panství Litomyšl, Pardubice nebo Lanškroun, lze však toto tvrzení opřít o věrohodnost pramene z roku 1651? Vždyť tato tři panství zaznamenala po vyhlášení tolerance velký ohlas nekatolických poddaných a vzniklo na nich několik sborů tolerovaných církví. Ocenit lze tabulku, která ukazuje náboženskou strukturu na panstvích Chrudimského kraje roku 1651, a také mapu výskytu nekatolíků na Chrudimsku v 17. století (s. 74, 77, 79, 83).

Poněkud nekompletně působí kapitola „Náboženská situace po vydání tolerančního patentu“, kde autor opět vycházel pouze z literatury. Pokud však pro předtoleranční období narážíme na nedostatek pramenů, pro období následující je ho již nepoměrně více, obzvláště pro Chrudimský kraj. Autor lituje, že detailní přehled o náboženské situaci po vydání tolerance lze získat na základě studia tolerančních přihlášek, které však byly editovány pouze pro několik krajů.⁴ To je sice pravda, ale toleranční přihlášky lze studovat v originále v Národním archivu v Praze ve fondu České gubernium – Publicum, případně ve fondech velkostatků (kupříkladu panství Litomyšl).

Je též škoda, že Nekvapil nepracoval s dílem *Evangelici v rané toleranční době v Čechách a na Moravě*.⁵ V pasáži, věnující se počtu nekatolíků na panství Rychmburk, autor čerpá z pamětní knihy fary v Krouně, neuvádí však, kde je uložena, ani ji blíže nespecifikuje (s. 92). Chybí i odkaz na soupis tolerovaných nekatolíků z 3. června 1784. Pro další statistiku mohl autor využít zprávu o vizitaci far hradeckého biskupa Jana Leopolda Haje z roku 1782.⁶ Tam, kde se věnuje rozšíření Tolerančního patentu po Chrudimském kraji, autor uvádí příklady z Nymburska. Mohl však uvést i příklad ryze místní, a sice Jana Sedláčka, který přinesl jako první zprávu o vydání tolerance do Chrudimského kraje na Litomyšlsko.⁷

Nekvapil v závěru kapitoly shrnuje pokles či naopak nárůst nekatolického obyvatelstva na jednotlivých panstvích v 19. století v komparaci s polovinou 17. století. Uvádí, že po příčinách vývoje by bylo třeba pátrat individuálně – naráží na nedostatek pramenů osobní povahy. Tento vývoj lze sledovat na základě pramenů úředních institucí, které by tyto příčiny objasnily. Bylo by tedy třeba archivního průzkumu, který autor bohužel neučinil. Na konci kapitoly připojil tabulku, kde je uveden počet obyvatel a nekatolíků excerpovaný ze Sommerovy topografie. Autor se snaží vyrovnat se stavem statků a panství v polovině 19. století v porovnání s údaji uvedeným v Berní rule. V poznámce „d“ uvádí, že

4 Jde o kraj Berounský, Tábořský, Boleslavský, Hradecký, Litoměřický a pro Města pražská, které vydává společnost VERITAS, z. s. (on-line na stránce <http://veritas.evangelnet.cz/tolerancni-prihlasky>, ověřeno 11. 8. 2016). Autor však neuvedl úplný výčet (pozn. 293 na s. 92), edice vyšly ještě pro kraj Kouřimský a Rakovnický.

5 Ilja BURIAN – Jiří MELMUK – Eva MELMUKOVÁ-ŠAŠECÍ a kol., *Evangelici v rané toleranční době v Čechách a na Moravě*, Praha 1995.

6 Václav ŘEZNÍČEK (ed.), *Jana Leopolda Haje biskupa královéhradeckého Zpráva o vizitaci far kraje chrudimského, již jako komisař roku 1782 z rozkazu císaře Josefa II. vykonal*, Hradec Králové 1904.

7 Eva MELMUKOVÁ, *Patent zvaný toleranční*, Neratovice 2013, s. 132.





obec (!) Dřevíkov není uvedena v Popisu Čech z roku 1654 pro Chrudimsko. Tehdy byl ovšem Dřevíkov, resp. statek Dřevíkov součástí Čáslavského kraje.⁸

Následuje sonda o kmotrovství ve farnosti Hlinsko, kterou už L. Nekvapil publikoval jinde,⁹ a kapitola o knihách v rukou kacíře na příkladu Jana Koudelky z Pusté Kamenice, k níž autor připojil edici výslechových protokolů v jeho kauze. Jde o závažnou část knihy, která přináší nové informace, jelikož vychází z nově objevených pramenů.

V kapitole „Situační panství Rychmburk po vydání tolerančního patentu“ mohl autor doplnit informaci o českém překladu patentu, kterou krajské úřady v Čechách bezprostředně po vyhlášení nedodaly, a tak si je vrchnosti musely obstarat samy jako v případě Rychmburku. Tam si vrchnostenská kancelář, vedená ředitelem panství Jiřím Tadeášem Králem, pořídila český překlad ze sousední Moravy a vyhotovila osm opisů, které byly rozeslány do vsí.¹⁰ V části zabývající se jazykovou výbavou pastorů příslých z Uher do Čech autor uvádí, že například pastor Jan Szalay byl schopen česky kázat již měsíc po svém příchodu do Čech. Pastoři patrně znali „slovenštinu“, nebo dokonce češtinu, tuto jazykovou vybavenost můžeme například nalézt u prvního moravského superintendenta příslého z Uher Michaela Blažka.¹¹ Autor uvádí, že „prameny, na jejichž základě bychom mohli dokumentovat styky vrchnostenských úředníků s poddanými ve věcech náboženských po kvalitativní stránce, bohužel takřka chybí“. Toto tvrzení lze korigovat na základě fondu Velkostatek Rychmburk¹² ve Státním oblastním archivu v Zámrsku.¹³

Před přílohami následuje standardní seznam pramenů, literatury a dalších zdrojů. Přílohy obsahují zmíněnou edici dokumentů k případu Jana Koudelky a obrazovou přílohu. Nekvapilova monografie bohužel k dějinám nekatolíků ve východních Čechách nepřináší mnoho nového. Text je vystavěn na literatuře, nevydané prameny využil autor jen v dílčích pasážích, ne však v zásadních kapitolách práce. Je velkou škodou, že se ambice kladené v předmluvě nepodařilo naplnit.

Michal Severa

8 Karel DOSKOČIL (ed.), *Berní rula 2. Popis Čech r. 1654*, Praha 1953, s. 186.

9 Ladislav NEKVAPIL, *Kmotrovské vazby ve farnosti Hlinsko v letech 1645–1650 z hlediska sociálně-náboženského (sonda)*, Historická demografie 35, 2011, s. 33–44.

10 Dozvídáme se tak z obsahu zprávy ředitele panství Krajskému úřadu v Chrudimi, kde zpravuje kraj o situaci na panství po vyhlášení tolerance – Národní archiv Praha, České gubernium – Publicum, kart. 697. Srov. Michal SEVERA, *Nekatolíci na Litomyšlsku a vizitační cesta biskupa Jana Leopolda Haje po Chrudimském kraji na jaře roku 1782*, in: Petr Polehla (ed.), *350 let královéhradecké diecéze*, Červený Kostelec 2015, s. 411.

11 S. Bolom-Kotari v biografii Michaela Blažka, prvního moravského helvetského superintendenta, uvádí, že Blažkův rodný jazyk, ačkoliv se narodil v Uhrách, byla čeština (Sixtus BOLOM-KOTARI, *Michael Blažek. Superintendent moravský a protestantská společnost pozdního osvícenství*, disertační práce FF Masarykovy univerzity, Brno 2013, s. 46).

12 Státní oblastní archiv v Zámrsku, Velkostatek Rychmburk (Předhradí)-Chroustovice-Košumberk, kar č. 33, 36, 37.

13 Karel Václav ADÁMEK (ed.), *Listiny k dějinám lidového hnutí náboženského na českém východě v 18. a 19. věku. Díl 1. Z let 1750–1782*, Praha 1911; TÝŽ (ed.), *Listiny k dějinám lidového hnutí náboženského na českém východě v 18. a 19. věku. Díl 2. Z let 1782 až 1870*, Praha 1922.

